

fiaa suomessa ja virossa» (4/1989). Pyrkimys välttää homonymiaa on yhtenä syynä myös suomen imperfektimuotojen *ti ~ si* -vaihteluun, jota Laalon v. 1988 ilmestynyt väitöskirja käsittelee.

SKS:n Suomi-sarjassa ilmestyneessä kirjasessa »Säkeistä patoihin» Laalo antaa sekä yksityiskohtaisen tarkan että havainnollisen ja elämänmakuisen yleiskuvan suomen kielen monitulkintaisista sananmuodoista. Kuvaa Laalo pohjustaa katsauksella suomen kielestä tähän mennessä tehtyyn melko vähäiseen homonymiatutkimukseen.

Laalon päätavoitteena on vastata kahteen kysymykseen: miksi juuri suomen kielessä on runsaasti monitulkintaisia sananmuotoja ja mitä monitulkintaiset muodot vaikuttavat kielen toimintaan? Lingvistisesti mielenkiintoisia ovat myös luvut, joissa Laalo tarkastelee ja ryhmittelee luonnollisessa kielessä esiintyviä monitulkintaisuuden lajeja ja pohtii sananmuotohomonymiaa yhtenä niistä. Polysemian ja homonymian välinen raja jää joiltakin kohdin edelleenkin jännittävästi häilymään, kuten sen Laalon mukaan pitää jäädäkin: etymologinen tieto ja maallikon kielitaju aitaavat sanoja eri tavalla. Kielihistoria voi kuitenkin myös herätä elämään ja vaikuttamaan, kuten esimerkiksi käy puheessa vielä kummittelukykyisen, vaikka muuten kadonneen loppukonsonantin laukaisemissa homografiatapauksissa (*menekin, sadetakin*). Muistan kerran ihmetelleeni objektin puuttumista suomenruotsalaisen televisiokuuluttajan lukemasta ohjelmaotsikosta »Vapauttaako mies?» Kun ohjelma alkoi, kävi ilmi, että miehän se olikin tarkoitettu lauseen objektiksi [vapauttaakko mies].

Vastauksena kysymykseen, miksi juuri suomen kielessä on runsaasti monitulkintaisia muotoja, Laalo esittelee suomen morfologian piirteitä: taivutustyyppjä eri vartalovariantteineen on runsaasti, monilla kieliopillisilla morfeemeilla on useita allomorfeja, eräät morfofonologiset prosessit aiheuttavat muotojen homonymiaa jne. Myös syntaktisten ra-

Kielen koukkuja

KLAUS LAALO *Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot.* Suomi 154. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vaasa 1990. 113 s.

Sanojen ja sananmuotojen satunnainen samankaltaisuus on kiinnostanut Klaus Laaloa pitkään ja monesta näkökulmasta. Virittäjässä ovat ilmestyneet artikkelit »Homonymiasta ja polysemiasta» (2/1989) ja »Sananmuotojen homogra-

kenteiden monitulkintaisuudesta Laalo esittää esimerkkejä, vaikka ei kirjassa sitä laajemmin käsittelekään.

Laalo päätyy kirjassa »Säkeistä patoihin» esittämään suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot eri tavoin ryhmiteltyinä kuin Virittäjän artikkelissaan v. 1988. Hän erottaa monitulkintaisia muotoja kolme päätyyppiä: 1) paradigman sisäiset tapaukset, joissa saman lekseemin eri muodot ovat homonyymisia (eräät nominien omistusliitteiset muodot, adjektiivien superlatiivit ja instruktiivit ja eräät verbimuodot, esimerkiksi ns. K-muoto *lue, (älä) lue, (et) lue*); 2) saman muotoryhmän sisällä esiintyvä monitulkintaisuus eli eri lekseemien homonyymiset muodot, joita aiheuttavat erityisesti astevaihtelu (*palo/palko : palossa*) ja vartalon loppuvokaalin muutokset suffiksin *i:n* edellä (*aita/aito : aidoiksi*) ja 3) muotoryhmien välinen monitulkintaisuus eli eri lekseemien eri muodot. Kolmas ryhmä on heterogeenisin. Se käsittää monitulkintaisia muotoja, joiden eri tulkinnat edellyttävät muotoainesten erilaista segmentointia (*postilla – posti/lla; hirveä – hirve/ä; rintama/an – rintamaa/n*). Kolmannen ryhmän yhteydessä Laalo ottaa esille myös tietoisien kielellä leikittelyn ja antaa muutamia herkullisia esimerkkejä lasten ja lapsenmielisten luomuksista: *Missä maassa on eniten vaihtoehtoja? Taimaassa*. Teekkarien suosikkisieni on tietysti *ryypätkääpä* ja Neuvostoliiton metsissä harhailevat iäkkäät miehet *samovaareja*.

Laalon nyt toteuttama ryhmittely noudattaa Ülke Viksin luomaa viron kielen homonyymien luokittelua. Laalon aiemmin esittämässä hienojakoisemmassa ryhmittelyssä kriteerit menevät osin päällekkäin. Tarkemman ryhmittelyn etu on Laalon mukaan kuitenkin se, että siihen voi sisällyttää tietoa monitulkintaisuuden syistä. Sama päällekkäisyys, joka koskee rakennetyyppejä, koskee kuitenkin Laalon aiemmassa typologiasa osin myös homonymiaa synnyttäviä syitä. Parempi ratkaisu onkin ryhmittää monitulkintaiset muotoryhmät tarkoi-

tuksenmukaisin kriteerein ja selvittää homonymian syyt erikseen, kuten Laalo nyt tekee.

Laalo yhdistää onnistuneesti kielenkäytöstä poimittuja yksittäisiä esimerkkejä ja atk-tiedostoista saamia tilastoja. Hyvä esimerkki viimeksi mainituista on sivun 90 taulukko, jossa esitetään yli 30 monitulkintaisen sananmuodon (esim. *eroa, haittaa, halua, huimaa* jne.) nominina ja verbinä esiintymisen määrät. On inspiroivaa saada tietää, että muoto *omaa* on aineistossa 134 kertaa adjektiivina ja vain 2 kertaa verbinä ja muoto *valtaa* 44 kertaa substantiivina ja vain 3 kertaa verbinä, kun taas muoto *halua* on 88 kertaa verbinä ja 29 kertaa substantiivina ja *viittaa* 26 kertaa verbinä ja vain kerran substantiivina; muoto *osaa* puolestaan esiintyy aineistossa 71 kertaa verbinä ja 42 kertaa substantiivina.

Homonymia on Laalon tutkimuksen mukaan harmiton ilmiö, tukeehan syntaktinen konteksti lähettäjän tarkoittamaa tulkintaa: sanajärjestys sisältää tulkintavihjeitä, adjektiivilla ja substantiivilla on erilainen syntaktinen asema, numeruskongruenssi auttaa erottamaan samannäköiset nominien yksikkö- ja monikkomuodot jne. Konteksti tarjoaa lisäksi taustatietoa, semanttista tukea oikealle tulkinnalle: Väinö *lapioi eilen*, Tauno *lapioi huomenna*. Laalo muistuttaa kuitenkin, että kontekstin tuki ei toimi kaavamaisesti. Esimerkki *kuumista paloista* ei kuitenkaan ole paras mahdollinen, olisihan *kuuma*-adjektiivin yhdistäminen *palo*-sanaan redundanttia; sen sijaan metaforisesti *kuuma* hyvinkin voidaan yhdistää *pala*-sanaan (*kuumimpien palojen alkamisajat*; vrt. *kuuma vihje*).

Joskus homonymia kuitenkin aiheuttaa hankaluuksia. Johdannon jaksossa »Sananmuotojen virhetulkintoja ja niiden syitä» Laalo pohjustaa virhetulkintojen myöhempää käsittelyä. Kirjan viimeisen luvun tekijä onkin laatinut psykolingvistisesta näkökulmasta. Hän käsittelee siinä monitulkintaisiin muotoihin liittyviä väärinkäsityksiä, joiden nojalla

Kirjallisuutta

voi päätellä, että jotkin muodot eivät kaikkien puhujien kielitajussa enää ole produktiivisia, vaan tavalla tai toisella poikkeukselliseksi tulkittavia. Päätelmät saavat myös lukijan pohtimaan suomen kielen rakenteen muutostendenssejä. Kuten Laalo itsekin toteaa, aineisto on niukka. Tutkija saa tietoa virhetulkintoista satunnaisesti, sitä ei voi poimia tiedostoista. Virhetulkintoja käsittelevät jaksot houkuttelevat testaamaan esitettyjä oletuksia ja keräämään lisääaineistoa, mikä kyllä riittää niiden mukaanoton perusteeksi.

Laalo on valuttanut asiaa huolellisesti säikeistä patoihin. Vain sivulta 51 huomasi painovirheen: *nalli* on muuttunut

nalleksi. Asia varmistuu pari sivua myöhemmin. Sivulla 20 potentiaalisesti kaksoitulkintaisena, sekä *käärme-* että *käärmeinen*-sanan muotona, esitetty *käärmeisiin* voi kai olla jopa kolmitulkintainen: *Voivatko käärmeäidit luottaa käärmeisiin?*

Laalon tutkimustulokset hahmottavat hyvin sitä samanmuotoisuudeksi päätyvää tungosta, jota suomen kielen fonologiset ja morfologiset piirteet, erityisesti morfofonologiset prosessit aiheuttavat. Ne ovat oivalluttavaa luettavaa maallikoillekin, ainakin niille, joille kieli on myös älyllisen ilottelun väline.

LEENA KYTÖMÄKI